

CONTRIBUȚIA MOCANILOR LA DEZVOLTAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI DIN DOBROGEA

Gheorghe BĂISAN

Transhumanța definește mișcarea pendulatorie a păstorilor și turmelor între zonele de munte și cele de câmpie (luncă, deltă), după un calendar și urmând trasee moștenite din timpuri imemoriale. Acest proces își are originea în negura veacurilor, atunci când geții de la munte coborau cu turmele pentru iernat spre băltile Dunării și Dobrogea, revenind primăvara în satele de obârșie. Practicată de milenii, această pendulare a funcționat neîntrerupt, în forme atât de tradiționale, de firești, încât a trecut aproape neobservată, neconsemnată de documentele scrise, deși mărturii istorice incontestabile există, vorbesc de ea, chiar și în timpul ocupației vremelnice a Țărilor Române de către romani, popoarele migratoare sau otomani. Pentru Dobrogea, acest fenomen a avut consecințe dintre cele mai însemnante, contribuind la popularea provinciei cu elemente etnice românești, exploatarea pastorală a cadrului natural favorabil (și implicit dezvoltarea economică), precum și la păstrarea identității naționale, cultivarea sentimentului de mândrie națională, a folclorului, tradițiilor și a graiului românesc unitar. Mai mult, conștienți că pentru a face față agresiunii elementelor străine era nevoie de oameni cu lumina cărții, mocanii au cultivat învățătura și religia creștină, contribuind la construirea de școli și biserici, pe care le-au dotat și întreținut pe banii lor.

Ce anume determina afluxul de păstori spre Dobrogea? În primul rând, ținutul era slab populat, așezările fiind mici și rare, existând spațiu nesfârșit la dispoziția păstorilor, care

puteau călători nestingherit. În al doilea rând, Dobrogea era acoperită la acea vreme cu o stepă ce părea că nu are limite, fiind o vegetație ideală pentru creșterea oilor și cailor.

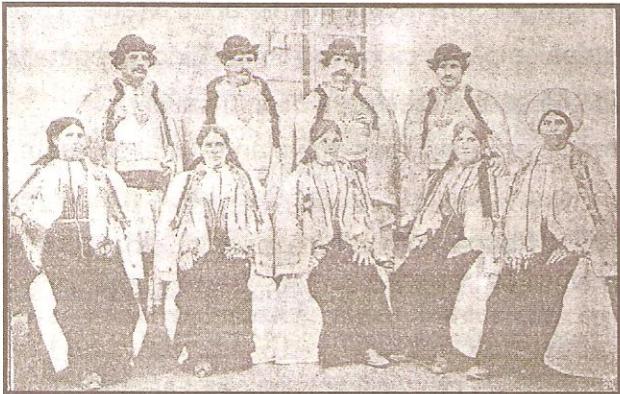
Iernile erau aici mult mai blânde, mai cu seamă în sudul regiunii și în Cadrilater (Dobrogea Nouă), după cum afirmă păstorii din vechime (moș Petre Stănilă din Urluia, lângă Adamclisi): "... și iarnă mai nimic ; rar da câte o țără de zăpadă, da ce zăpadă, ia o țărișoară de brumă aşa ca să nu zici că n'o fost iarnă. Și ierburi !... câte vrei că turcii nu prea erau, erau prea leneși."

Turcii încurajau venirea păstorilor români în Dobrogea, oferindu-le condiții avantajoase, singura pălată pe care aceștia trebuiau să o achite fiind aproape simbolică, după care nimeni nu-i mai întreba nimic. Pentru aceasta, românii erau extrem de mulțumiți : "O duceam pe atunci ca în rai : lume puțină-și turcii nu erau răi-și pașnici !"

Într-o altă mărturie, cea a lui moș Gheorghe Spânu, citat de D.Şandru (**Mocanii în Dobrogea**), se spune : "Sub turci era bine că, în afară de dijmă, nu te întreba nime de nimic. Stuful era fără bani, lemnul fără bani, iar pământul puteai lucra cât voiai că nu te întreba nime. Numai siguranța lipsea. Nu știai în care zi trebuie să iezi lumea în cap și să-ți lași tot ce ai. Dacă ar fi fost și siguranță, am fi trăit sub turci ca în raiul lui Dumnezeu."

Întrucât toată provincia dintre Dunăre și mare era proprietatea sultanului, odată achitate taxele de păsunat, fiecare se putea deplasa cu

turmele încotro îi era voia, fără nici un fel de opreliște, chiar dacă drumul turmelor nu era niciodată sigur, din cauza cărjalilor, bașbuzucilor, tătarilor sau cerchezilor, care nu se sfiau să atace la drumul mare, ca să nu mai vorbim de nesfârșitele conflicte ruso-turce, care produceau nesiguranță, ruină și durere.

Familie de mocani sibieni din Dobrogea

Un alt factor care a contribuit la deplasarea populației dinspre Țările Române spre Dobrogea l-a constituit viața grea a țăranilor din aceste țări, birurile grele ce trebuiau plătite stăpânilor de pământuri sau domnitorului, la care se adăuga și obligativitatea de a participa la oastea imperială, pentru cei din Ardeal. Cu cât viața de la stânga Dunării era mai greu de suportat, cu atât numărul celor care plecau definitiv în "țara turcului" era mai mare. "... coborau la câmp toți băetanii satelor, îndată ce se sburau de pe lângă casa părintească. Porniau la ciobănit, cu simbrie, începând de la o oaie cu un miel pe an." (I. Georgescu).

O splendidă descriere a păstorilor care veneau spre Dobrogea, a acestor călători statornici între munte și câmpie, ne este oferită de G. Vâlsan (Mocanii în Dobrogea la 1845, Graiul românesc, II/1928) : "Cutreierător secular și pașnic de pământuri, citindu-și drumul în stelele cerului, cu bâta ca armă, cu străvechiul cojoc ca

scut și adăpost și cu turma de oi ca oaste, păstorul, mocanul, a cucerit nu numai câmpurile ocotite de plugari din jurul Carpaților, ci și toată zona de stepă din preajma Mării Negre. A tras drumi nouă prin împărăția ierburilor, a deschis vaduri, a săpat fântâni, a ridicat târle și odăi, descoperind valoarea unor pământuri neprețuite și părăsite, a întemeiat apoi sate și prin prăsila lor sănătoasă a colonizat un întreg corn de țară, mai frumos și mai temeinic decât orice colonizare oficială.

Anticipând din vremuri tulburi aspirațiile naționale românești, fără să cunoască realizările trecutului, păstorul a croit hotarele Statului care trebuia să-i cuprindă neamul în vremea bărbătiei.

Prin neconitenitele călătorii anuale până în colțurile cele mai îndepărtate ale românismului, el a urzit și întărit unitatea națională, dovedind că nici Carpații, nici Dunărea nu sunt o piedică etnică și că viața românească nu se poate desfășura deplin și armonios decât sprijinindu-ne pe țărmurile cât mai întinse ale mării."

Pe vremea când Dobrogea se afla sub ocupația otomană, în această provincie se semnalau trei categorii de populație românească : autohtonii (dicienii), adică românii vecni, găsiți aici de turci, care au rezistat pe toată perioada stăpânirii acestora, motiv pentru care mai erau numiți turcuieni sau turcomani, românii veniți din diverse provincii (vlahi), în special cojenii (din județele Buzău, Ialomița și Brăila) și moldovenii (din județele Moldovei și Basarabiei) și mocanii. Aceștia din urmă veneau din mai multe ținuturi ale Ardealului, fiind numiți, de regulă, după zona de proveniență : bârsanii (săcelenii, brănenii, moroenii) erau cei din zona Brașovului, oltenii proveneau din bazinul Oltului, la poalele Făgărașului, țuțuienii și mărginenii din zona Sibiului, găurenii și aveau originea în județele

Buzău și Râmniciu Sărat (din "găurile munților"), iar țurcănarii din zona Brețcu. Mai rar, apar în statistici și bănațeni, dogari sau botari, ultimii provenind din Țara Moților.

Deși toți erau numiți generic "mocani", doar mărginenii și bârsanii erau păstori adevarati, pricepuți în meseria pe care o practicau din moși strămoși.

Nu avem documente scrise referitoare la transhumanța din primele faze ale ocupației turcești în Dobrogea, probabil pentru că fenomenul era ceva foarte firesc și nu merita a fi consemnat, sau poate documentele din acea vreme s-au pierdut în vîltoarea evenimentelor.

Cu toate acestea, este de presupus că fenomenul era la fel de dezvoltat ca și mai târziu, deoarece în secolele XVII-XIX, când numărul conflictelor militare s-a înmulțit, avem numeroase mărturii, care ne ajută să înțelegem mai bine atât rolul mocanilor în Dobrogea cât și politica marilor imperii legată de acest fenomen. În această ordine de idei, I. Georgescu, analizând corespondența diplomatică și rapoartele consulare austriece din perioada 1782-1797 (publicate de I.I. Nistor în 1922), constata că peste jumătate din ele se refereau la transumanță și la problemele economice legate de aceasta. Problema oierilor din Carpați constituia subiectul cel mai important al tratatelor internaționale dintre Turcia și Austria și totodată subiectul predilect al firanelor, regulamentelor și poruncilor domnești. Între aceste acte, se remarcă prin importanță, cel referitor la privilegiile acordate păstorilor transilvăneni, garantate de cele două părți, precum și firmanul sultanului Mustafa, care fixa taxa de păstorit la numai 8 aspri pe cap de vită, fiind astfel cel mai avantajos pentru mocani, pe care aceștia l-au invocat mereu în conflictele și instantele vremii.

Mocanii care au rămas să locuiască în

Dobrogea s-au așezat mai întâi de-a lungul Dunării, în sate în care populația era predominant românească. Încet-încet, ei s-au deplasat spre inima Dobrogei, întemeind așezări noi sau populând pe cele deja existente. În lucrarea lui D. Sandru (1946) aflăm date importante privind numărul și răspândirea mocanilor în Dobrogea. Astfel, în județul Constanța, aceștia erau semnalati în nu mai puțin de 192 sate, iar în județul Tulcea în 102. Populat numai cu ardeleni era doar satul Calica (actual Iazurile), dar multe localități aveau o pondere însemnată a populației formată din mocani : **Topolog** (61%), **Ramazanchioi** (**Cișmeaua Nouă**-87%), **Corugea** (67%), **Făgărașu Nou** (71%), **Cerbu** (60%), **Ardealu** (97%), **Meșteru** (74,5%), **Fântâna Oilor** (63%), **Runcu** (70%), **Sibioara** (67,6%), **Izvoru Mare** (53%), **Dropia** (54%) sau **Călugăreni** (62%).

Mocanii stabiliți în Dobrogea fie și-au continuat meseria strămoșeacă de oier, fie au vândut turmele și au cumpărat pământuri, practicând agricultura, fie le-au făcut pe amândouă. În toate cele trei cazuri, ei s-au îmbogățit relativ ușor, devenind oameni înstăriți și totodată buni contribuabili la bugetul imperiului otoman. Se semnalează existența a trei pături sociale în rândul mocanilor : cei care aveau turme mari de oi și erau extrem de bogăți (puțini la număr), o pătură "de mijloc", formată din ciobani care se asociau și se punea sub comanda unuia dintre ei, care-i reprezenta în relațiile cu administrația, precum și categoria cea mai numerosă, reprezentată de micii proprietari de turme, care aveau între 100-500 de oi, neavând nici o relație cu administrația turcească.

Într-o "condică" publicată de G. Vâlsan în Graiul românesc (1928), care prezinta date statistice din 1845, erau citați 114 oieri ardeleni din Dobrogea, dintre cei mai avuți fiind G. Golia

(6000 oi), frații Morojan (4500), N.Fântână (4300), N.Burduloi (2400), Gh.Buzatu (2300), Gh.Roșca (2100), Zaharia Blebia și mulți alții. Între marii proprietari de terenuri, documentele citează pe Luca Oancea din Hârșova, care pe lângă moara cu aburi și negoț mai dispunea și de circa 2500 ha pe lângă Hârșova și alte 1300 la Peștera. Fratele său, Costache, dispunea cam de aceeași suprafață, la Peștera, Vulturul, Ciobanu și Carol I, în vreme ce Nicolae, poseda "doar" 1000 ha la Saraiu, Hârșova și Stejaru. Frații Voicu și Ion Moțoi din Chiorcișme (Țepeș Vodă) aveau peste 2500 ha, peste 5000 de oi și 400 cai și vaci.

În aceeași categorie intrau și I.Popea (Peștera-2400 ha), Gh.Aldea (Peceneaga-2000 ha), Șt.Nistor (Casimcea și Râmnic-5000 ha), frații Munteanu din Casimcea (Sandu-6000 ha și Ion-5000 ha) și lista poate continua foarte mult. *"Din toate părțile nu se auzea decât pământ, pământ, cumpărați pământ ! Nimeni ca mocanii nu au înțeles mai bine acest strigăt. Singuri ei au prevăzut valoarea economică a acestor terenuri peste ani de zile. Pe când cojanii se rugau de ingineri să nu li se dea pământ că nu au ce face cu el, mocanul tăcea și cumpăra mereu. Se împrumutau de bani, unii vindeau din oi și luau pământ pe numele lor, al membrilor familiei, până și pe numele...câinilor. De atunci ei sunt cei mai mari și mai numeroși bogătași ai Dobrogei. Datorită acestei lăcomii noi, românii, avem în general preponderență imobiliară aici."* (A.Culea, Mocanii în Dobrogea, Tribuna, Arad, 1912)

La vremea respectivă, între cei mai bogăți mocani din Dobrogea (alături de cei care se ocupau cu comerțul), se citau nume care erau rostite cu respect de către toată lumea : Munteanu, Milea, Bobinaru, Hagiu Poenaru, Blebea, Bercaru, Roșculeț, Jalea, Roșca și alții.

În aceste condiții, ne apare justificată afirmația lui I.Ionescu de la Brad : *"Trăind omul bine și îndestulat fiind de nevoile cele trupești, vine apoi la aceea de să simte și de celealte nevoi, mai sublime, pe care de asemenea cată a și le îndestula. Așa, pretutindeni, românii din Dobrogea simt nevoia de dascăli, pentru a da învățătură fiilor lor."*

Este incontestabilă contribuția pe care mocanii ardeleni, alături de ceilalți români trăitori în Dobrogea au avut-o la dezvoltarea învățământului în limba română, la ridicarea de școli și biserici. Cu toate acestea, nu împărtășim entuziasmul ușor exagerat (explicabil datorită euforiei care stăpânea pe toți românii după războiul de independență și revenirea Dobrogei la România) cu care sunt prezentați mocanii, ca dascăli ce școleau pe toți cei pe care-i întâlneau în cale : *"...nu odată învățau flăcăiandrii satului vecini pe bucoavne, făcând un fel de școală ;"*

Avem destule motive să ne îndoim că *"băietanii satelor sburați de pe lângă vatra părintească"*, cei care formau marea masă a oierilor erau cunoșători de carte, chiar dacă în Ardeal, mai mult decât oriunde în celealte provincii românești, cartea era la mare trecere. Nu excludem posibilitatea ca marii proprietari de turme sau de pământuri să fi fost oameni școliți, dar numărul lor era extrem de mic și nesemnificativ.

Nu este mai puțin adevărat că mocanii, mai ales ardelenii, înțelegeau mai bine decât oricine importanță științei de carte pentru a putea face față străinilor care-i apăsau în locurile de baștină. Ei trebuiau să facă față și fuduliei grofului maghiar ca și trufiei slujbașului imperial austriac, iar acum, în Dobrogea, celui otoman, cunoscut pentru abuzuri și corupție. În acest sens, apare perfect justificată afirmația cărciumarului Nică din Cochirleni, ardelean de origine (citat de D.Nițescu) : *"no ! că nu-i bine fără*

de ișcoală ! Musai trebuiе s-o faceti. E păcat să vă rămâie feciorii proști. Pe la noi numai ișcoala ne face să ținem pept ungurilor."

Cu alte cuvinte, omul școlit era mai puternic, mai capabil să facă față greutăților vieții, dar mai ales să împărtășească sentimentul național și să lupte pentru păstrarea ființei naționale în provincia ocupată de străini.

Puținii mocani cu carte care au renunțat la ocupația tradițională au devenit dascăli, învățând buchea abecedarelor pe care tot ei leau adus din Sibiu sau de aiurea. Acolo unde s-a simțit nevoie, ei au adus de la ei de acasă sau din Muntenia învățători, pe care i-au plătit pentru a le învăța copiii carte. De cele mai multe ori, însă, ei au deschis cu generozitate baierile pungilor pentru a construi școli și pentru a le întestra cu cele necesare.

Dragostea de carte mergea mână în mână cu cea pentru credința creștină : "Pe lângă râvna localnicilor pentru biserică, s-a adăugat și a mocanilor cu oile. În singurătatea păsunilor, departe de case și de sate, ciobanii simțeau nevoie mângâierii sufletelor."

De multe ori, în traistele ciobănești erau cărate și cărți de rugăciuni cumpărate din Ardeal sau din orașele pe lângă care treceau mocanii în drumul lor spre Dobrogea. Sunt citate donațiile făcute de mocani unor biserici, precum și ofrandele aduse de departe, constând în psaltri, mineiele (viețile sfintilor) sau cărți chiar mai valoroase, precum Liturghia de la Silistra (tipărită la Sibiu, în 1814), Triodul de la Râmnic (1731) și multe altele. Prin strădaniile mocanului Costache Boambă s-au adunat fondurile necesare construirii bisericii Sf.Nicolae din Tulcea, un alt ardelen (N.Țârcă) militând pentru ridicarea de școli și biserici la Hârșova și Dăeni. Mocanul Ursuleț din Sarinasuf a rămas în memoria sătenilor pentru clopotul cu care a dăruit biserică din

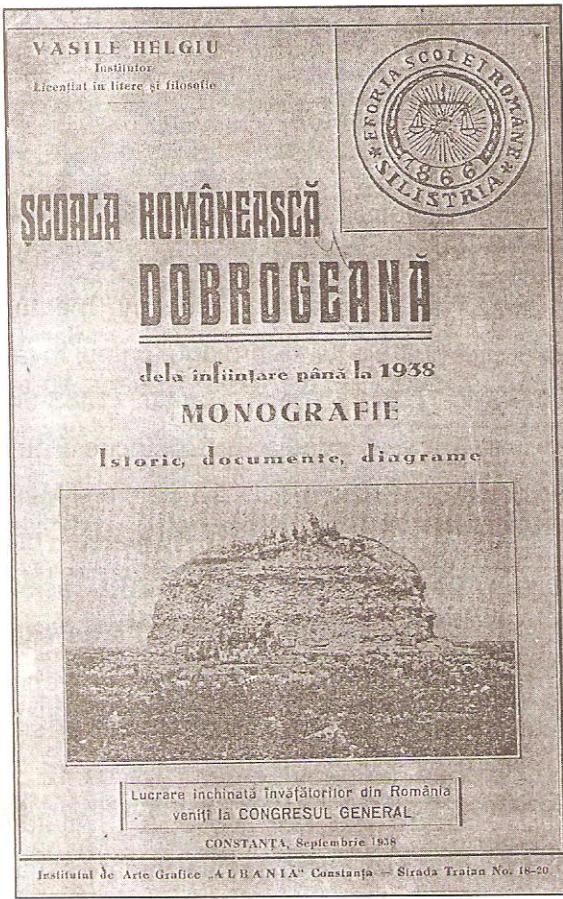
sat sau podul pe care l-a construit, dar cel mai celebru exemplu este cel al mocanului Nicolae Hagi Ghișa Poenaru, care în 1853 a dăruit întreaga avere (15000 de galbeni, 500 de oi și 15 cai) mănăstirii Cocoșu, de lângă Niculițel.

Revenind la școală, trebuie să arătăm că în lungul sărăcășirii dascălilor ardeleni, merită să pomenim numele lui I.Moroianu, primul învățător din Greci (1812), Leon Barițiu (1883-84) și Gh.Zârnă, de la școala lui Costache Petrescu din Silistra, dascălul Baciu din Seimenii Mari, Ilie Ștefan (1889-Ciucurova), N.Neicu (1885-Nufărul, Cataloi), R.Moroianu (1880-Casimcea) și alții. În lucrarea lui D.Şandru, erau citați în județul Constanța 88 de învățători proveniți din Ardeal sau ridicați din rândul mocanilor stabiliți în Dobrogea, iar pentru județul Tulcea 42.

Focarul de răspândire a învățăturii în Dobrogea a fost prima școală românească înființată în 1861 la Silistra, acolo unde era și scaunul mitropoliei, în care au stat nu de puține ori și ardeleni. C.Petrescu a tipărit primul abecedar turco-român (1874) și a fondat Societatea Română de Cultură și Limbă, precum și Eforia Școalei Române.

Sprijinite material de oamenii înstăriți, între care mocanii erau cei mai generoși, școlile au apărut și s-au răspândit rapid pe toată suprafața Dobrogei, în fruntea eforilor și obștilor aflându-se de fiecare dată români cu suflet mare, între care și ardelenii N.Gâscă, Gr.Mușică, Gr.Goșa, C.Boambă, Manea Giuglea, N.Țârcă, Damaschin etc.

La 10 ani de la războiul de independentă, în Dobrogea funcționau 100 de școli sătești și 18 în orașe, la deschiderea și funcționarea lor aducându-și contribuția o serie de personalități, între care Gh.Sion, primul revizor școlar al Dobrogei, Ion Bănescu, succesorul său, precum și Nifon Băleşescu, sibianul refugiat la Tulcea, cel care a fost însărcinat de

muteşariful sangeacului Tulcea, albanezul Ismail Kemal Bei (1870) să sprijine şcolile deja existente sau să ridice altele noi.

Şcoala era văzută de toţi români ca "singurul liman de scăpare al naţionalităţii noastre române în partea dreaptă a bâtrânlui Danubiu, naufragiată de vânturile sortii şi strivită de atâtea elemente streine." (C.Petrescu)

Cu toate acestea, se cereau învinse o serie de prejudecăti specifice vremii, de tipul "te dău pe mâna dascălului..." sau "să-ţi faci bagajul şi să te găteşti pentru Dobrogea!". Acestea au fost depăşite relativ uşor, imediat după 1878, din mai multe motive : după pierderea Basarabiei, mulți dascăli au migrat spre Dobrogea, mai ales că învățătorii, oameni de regulă săraci, porniţi de la țară, erau împrioretări cu 10 ha de pământ în satele româneşti şi chiar mai mult în cele turceşti sau tătărăştii.

Numai în perioada 1879-80 au fost înființate 29

de şcoli în oraşe şi 16 în sate, din care în judeţul Tulcea cele din Malcoci, Mahmudia, Minerii, Somova, Niculiţel, Luncaviţa, Văcăreni, Greci, Garvăni, Valea Teilor, Satu Nou, Lăstuni, Ostrov, Chilia Veche, Tulcea, Isaccea, Babadag, Măcin şi Sulina.

"Pe cei dintâi învățători îi văd şi eu cu lumina sufletului : unii dintre ei tineri, abia ieşiţi de prin şcolile normale din Bucureşti şi laşi sau din seminariile Huşilor şi Ismailului ; alii încărunţi, vechi şcolari dela Academia Mihăileană şi din preparandiile Transilvaniei ; toţi băjenari basarabeni-cari în iarna lui '78-'79 s-au luptat cu asprimea frigului şi nevoile vremii, ca să ajungă la Constanţa, sau să primească îndreptări dela Tulcea, pentru a-şi începe lucrul."(V.Helgiu, **Şcoala românească dobrogeană de la înființare până la 1938**).

La 1896 existau în Dobrogea şcoli urbane încadrate cu 81 de institutori şi o instituitorie şi frecvențate de 3651 elevi, precum şi 170 de şcoli rurale, cu 178 învățători şi învățătoare, frecvențate de 9592 elevi. Pe lângă acestea, mai existau 2 gimnazii (Tulcea şi Constanţa, cu 6 clase şi 173 elevi) şi 14 şcoli private (5 greceşti, 5 bulgăreşti, 2 armeneşti, una rusească şi una germană), cu 1119 elevi. Începând cu 1903, apar şi primele grădiniţe, câte 10 în fiecare din cele două judeće.

Aşa se face că dragostea de carte, sămânţa aruncată de mocanii dobrogeni, a prins rădăcini puternice în rândul tineretului, încât în 1909, judeće din Dobrogea ocupau locurile III (Constanţa) şi IV (Tulcea) pe țară la ponderea ştiutorilor de carte, cu 44% şi respectiv 43%. Şcoala din Dobrogea a avut marele rol de propagare a limbii române, a românismului, aşa cum observa în 1850 I.Ionescu de la Brad: "Români românizează pe toate popoarele locuitoare cu dânsii. Toate neamurile celelalte

vorbesc limba românului. În biserică, și chiar pe unde sunt bulgari, popii tot în românește cântă și cetesc. Acum dela sate, românizarea a străbătut și prin târguri."

În toată această patriotică lucrare vedem și mâna mocanilor ardeleni sau de aiurea, oameni cu un ridicat simț patriotic, a căror contribuție la ridicarea învățământului, culturii și vieții spirituale din Dobrogea poate fi astfel sintetizată:

➤ au construit școli și biserici pe care le-au dotat cu mobilier și cărți ;

➤ au adus din Ardeal cărți școlare sau bisericești pe care le-au donat școlilor, bisericilor sau mănăstirilor ;

➤ au adus și plătit învățători din Ardeal sau de pe stânga Dunării, pentru a învăța limba română, chiar și pe ceilalți etnici locuitori din Dobrogea ;

➤ au școlit învățători dobrogene sau chiar mocani dobrogene, pentru a învăța pe tineri sau vîrstni-ci carte ;

➤ au militat pentru construirea bisericilor și mănăstirilor (Cocoșu), contribuind la perpetuarea și întărirea credinței creștine în Dobrogea, vatră și poartă de intrare a creștinismului în Europa, aflată sub ocârmuire pagână ;

➤ au dat științei și culturii o serie de personalități, între care I.Jalea, Gh.Munteanu Murgoci, Nifon

Bălășescu, Petre Vineș (inspector școlar la Tulcea) și mulți alții.

Dacă ținem cont că toate acestea s-au întâmplat în vreme ce Dobrogea era sub ocupație străină, meritul și dimensiunea strădaniilor lor ne apar în lumina adevărată, extraordinar de bine surprinse de versurile lui Eminescu :

*"Mulțimea curgătoare s-a fost întins pe vale
și buciumile sună și oile-s pe cale.*

*Nainte merg moșnegii cu pletele bogate
Tinând toege albe în mânile uscate.*

*Astfel eșeau tot rânduri, venind de sub verzi
ramuri,*

*Copii-ciobani de turme, moșnegi-păstorii de
neamuri."*

● Brătescu C. (1921), Două probleme dobrogene : colonizare, toponimie, în Analele Dobrogei, nr.1, an II ;

● Culea A.D. (1912), Mocanii în Dobrogea, în Tribuna, Arad ;

● Georgescu I. (1925), 15 ani de transhumanță în Țările Române(1782-1797), în Analele Dobrogei, an V și VI ;

● Helgiu V. (1920), Școala primară în Dobrogea în curs de 40 de ani (1879-1919), în Analele Dobrogei, nr.1, an II ;

● Helgiu V. (1938), Școala românească dobrogoreană de la înființare până la 1938, Institutul de Arte Grafice "Albina", Constanța ;

● Iamandi-Aminceanul V. (1938), România din Peninsula Balcanică, Institutul de Arte Grafice "Tiparul Universitar", București ;

● Șandru D. (1946), Mocanii în Dobrogea, Institutul de Istorie Națională, București.

Al V-lea Congres Internațional de Dacologie
București, Hotel Intercontinental,
25-26 iunie 2004